

Desvelar per actuar. Els enfocaments feministes i interseccionals en la intervenció del treball social

Revelation for action: feminist
and intersectional approaches
in social work intervention

Adriana Granados Barco¹

ORCID: 0000-0002-6539-6283

Recepció: 26/07/22. Revisió: 21/09/22. Acceptació: 28/11/22

Per citar: Granados Barco, A. (2022). Desvelar per actuar. Els enfocaments feministes i interseccionals en la intervenció del treball social. *Revista de Treball Social*, 223, 81-95. <https://doi.org/10.32061/RTS2022.223.04>

Resum

Explorar els sentits que adquireix la intervenció del treball social quan aquesta és orientada per enfocaments feministes i interseccionals constitueix el propòsit principal d'aquest escrit. Tots dos enfocaments aporten llum a la reflexió i l'acció en contextos derivats d'ordres de gènere basats en relacions de poder que es produeixen al voltant dels cossos, les sexualitats i identitats de gènere i ètnic-racials de les persones. Al llarg de l'escrit es destaca l'enfocament feminista en la seva aposta per desvelar el poder i l'enfocament interseccional en la seva mirada entrecreuada del poder. D'aquesta manera les opressions classistes, sexistes i racistes que s'intercepten en la ubicació, història i experiència de les persones adquireixen un lloc rellevant per a la intervenció social. El text finalitza esmentant els sentits que ofereixen aquests enfocaments a la intervenció del treball social en relació amb la lectura del context social, la lectura del subjecte i l'articulació entre el saber i el fer.

¹ Treballadora social, Màster en Poder y Sociedad desde la Problemática del Género i candidata a doctora en Humanitats en la Línea Estudios de Género. Universidad del Valle, docent contractada de l'Escuela de Trabajo Social y Desarrollo Humano. Cali, Colombia. adriana.granados@correounivalle.edu.co

Paraules clau: Treball social, enfocaments feministes, enfocaments interseccionals, intervenció social.

Abstract

The main purpose of this paper is to explore the meanings that social work intervention takes on when it is guided by feminist and intersectional approaches. Both perspectives allow for reflection and action in gender-oriented contexts based on power relations that unfold according to people's bodies, sexualities, and gender and ethno-racial identities. Throughout this paper, the feminist approach is highlighted with regard to its commitment to reveal the power and the intersectional approach in its intertwined perspective of power. Accordingly, the classist, sexist and racist oppressions identified in the places, histories and experiences pertaining to people take on meaning for social intervention. The text concludes by mentioning the meanings offered by these approaches to social work intervention in relation to the understanding of the social context, the analysis of the subject and coordination between knowledge and action.

Keywords: Social work, feminist approaches, intersectional approaches, social intervention.

1. Introducció

Aquest escrit parteix d'aquells moments en els quals les i els professionals del treball social i altres disciplines de les ciències socials ens detenim a pensar com hem arribat a situar-nos, de manera progressiva, en uns certs posicionaments epistemològics que constitueixen els enfocaments orientadors de la recerca i intervenció social que duem a terme.

En quins llocs de pensament i acció m'inscriu per aportar a la intervenció social o per exercir la pràctica professional? És una de tantes preguntes que sorgeixen a l'hora de reflexionar sobre l'experiència professional; és per això que aquest escrit posa sobre la taula les propostes dels enfocaments feministes i interseccionals i des d'allà examina els sentits que atorguen a la intervenció social que fan les i els professionals del treball social en contextos determinats per ordres socials patriarcals i racistes.

La intenció d'aquest article es connecta a una premissa i és que la intervenció social que es construeix mitjançant la pràctica professional aporta sempre que respongui al reconeixement d'un context social i d'enfocaments que la dotin de sentit. D'aquesta manera, tenim com a punt de partida considerar que els enfocaments feministes i interseccionals potencien la intervenció del treball social, particularment en societats contemporànies llatinoamericanes, que encara que han avançat en matèria legal i educativa respecte a l'equitat de gènere i al reconeixement de les diferències, hi persisteixen determinants històrics i geopolítics que es manifesten en l'exercici de discriminacions i violències cap als qui no compleixen els mandats de les supremàcies racials i de gènere.

Aquest escrit conté dues parts: la primera desenvolupa la comprensió dels enfocaments feministes i interseccionals com a posicions epistemològiques que interpel·len l'ordre social hegemònic; la segona s'ocupa d'explorar els sentits que ofereixen tots dos enfocaments a la intervenció del treball social en relació amb la lectura del context social, la lectura del subjecte i l'articulació entre el saber i el fer. Finalment es generen les conclusions.

2. Els enfocaments feministes i interseccionals

Constitueixen enfocaments que se sintonitzen amb una comprensió crítica de les societats conformades per ordenaments que incideixen sobre les relacions socials, els discursos i les pràctiques dels subjectes. Aquests ordres socials se sustenten en estructures de poder interconnectades que estan basades en supremàcies racistes, patriarcals i capitalistes. Tant els enfocaments feministes com els interseccionals al·ludeixen a posicionaments crítics enfront del paper que juga el poder en les relacions socials, per aconseguir explicacions sobre ordenaments i lògiques d'acció que, si bé s'expressen en les vivències i construccions de sentit dels subjectes, no poden deixar de veure's per fora del marc de les estructures i patrons que els produeixen (Dubet, 2011). És possible llavors qüestionar les problemà-

tiques socials observant l'acció dels subjectes en relació amb l'estructura, així com l'acció de l'estructura sobre les posicions dels subjectes.

Per a Luis Guillermo Jaramillo, situar-se en una posició epistemològica resulta ser un acte que està unit a la vida quotidiana de qui investiga i/o construeix accions. En aquesta mesura convoca a una consciència reflexiva, per "adonar-se i actuar en correspondència" (Jaramillo, 2003, p. 178). Així, entendre l'epistemologia com una manera de veure el món per participar-hi activament ens reconcilia amb els imperatius dels enfocaments tradicionals dirigits a conservar l'objectivitat i la neutralitat per poder analitzar les realitats socials.

Ara bé, si les epistemologies feministes habiliten la no separació de l'observador/a de l'observat (Beiras, et al., 2017) podem considerar igualment que les reflexions i interpretacions derivades de les anàlisis interseccionals també interconnecten el subjecte cognoscent amb el subjecte cognoscible, d'aquí el valor que té la intersubjectivitat que es construeix a través de l'experiència professional.

Això ens parla d'un gir habilitat pels enfocaments feministes i interseccionals, es tracta d'un moviment que permet la reflexivitat sobre la pròpia recerca i experiència professional en connexió amb les reflexions i interpretacions dels actors de la intervenció social. Per a Ana Alcázar-Campos (2014), practicar la reflexivitat és una de les aportacions dels feminismes al treball social, en tant que ens convida a qüestionar, d'una banda, les maneres en què es presenta la nostra subjectivitat en què observem i en el que fem amb això que observem i, d'altra banda, al fet que confrontem les relacions de poder en les quals ens situem com a professionals.

En la meua experiència professional la intenció de llegir en clau feminista i interseccional la realitat social de contextos locals i regionals colombians ha despertat algunes discussions. Aquestes es troben relacionades amb el moment en el qual es fa present la necessitat d'introduir reflexions i anàlisis crítiques, no només externes o dels escenaris estudiats i contemplats per a la intervenció social, sinó internes, és a dir, al voltant del meu posicionament com a dona treballadora social, que des d'un lloc d'enunciació blanc mestís desenvolupa punts de vista al voltant de problemes que afecten de manera singular les vides d'infants, adolescents i dones afrocolombianes.

De l'exercici de reflexivitat anterior puc considerar que el propòsit de nuar la comprensió de les opressions classistes, sexistes i racistes que s'intercepten en la configuració d'un problema social resulta ser un procés inacabat amb alguns aprenentatges:

- Que per als problemes socials que tenen en el centre la variable ètnica i racial no n'hi ha prou amb fixar-se si aquesta s'inclou o s'omet en la construcció d'informació o de pedagogies per a l'acció, requereix anar més enllà i rebuscar fins i tot en els propis prejudicis.
- Que la meua aportació al debat de problemes socials travessats fortament per dimensions ètnic-racials no està deslligat del meu lloc d'enunciació i per això constitueix només una mirada espe-

cífica sobre alguns dels resultats derivats del treball de recerca i d'intervenció social dut a terme.

- Que cap de les idees que proposo pretenen ser representatives de les vides i els cossos feminitzats, racialitzats i infantilitzats que han estat centrals i pròxims a l'experiència professional.
- Que en la meva visió del problema ha prevalgut un posicionament feminista que observa el control històric de la sexualitat de les dones i que encara té el repte d'articular amb més contundència l'anàlisi de què succeeix quan les vides són racialitzades, determinades per territoris i altres dimensions que també constitueixen categories de poder i subordinació.
- Que és un repte afrontar l'exercici de construir una relació amb el coneixement i l'acció que surti de paradigmes blancs i universalistes i que sens dubte és un repte que pot seguir-se transitant a partir del diàleg amb els sabers, experiències situades i posicionaments epistemològics tant meus com de cadascuna de les altres investigadores i els altres investigadors i agents de la intervenció social.

a) Sobre els enfocaments feministes i la seva aposta per desvelar el poder

Els enfocaments feministes han aconseguit constituir-se gradualment en marcs de pensament i acció per a les ciències socials. La seva construcció respon a un moviment social, polític i teòric occidental que al llarg del temps s'ha manifestat amb diferents corrents.

Bellucci i Rapisardi (1999) aborden els corrents occidentals del feminisme distingint: 1. El feminisme de la igualtat que emergeix a la fi del segle XIX i principis del XX amb la idea d'equiparar tots dos sexes a través de la conquesta de drets bàsics ciutadans de les dones com el vot, el treball i l'educació. 2. El reflux de les lluites feministes, que cap al 1930 es presenta quan es reinstal·len models femenins en l'espai privat i domèstic, promoguts per discursos i accions capitalistes entorn de la possibilitat d'una vivència femenina a la llar envoltada de les comoditats que brinda la invenció dels electrodomèstics. 3. El feminisme de la diferència en la dècada de 1960 qüestiona la primera onada de la igualtat pel seu propòsit d'homologar l'experiència de les dones al model normatiu de l'home i amb això amplia la comprensió de les realitats específiques de les dones, proposant el sorgiment d'un subjecte col·lectiu que confronta el sexisme en la producció de coneixement.² 4. El feminisme de la multiplicitat de diferències que se situa entre la dècada de 1970 i 1980 i és protagonitzat per veus de dones que confronten la visió blanca, occidental i heterosexual preponderant en els primers corrents feministes. És un corrent que esclareix que les opressions són múltiples i simultànies, estan determinades històricament i geopolítica i és per això que el sexisme ja no s'entén com

² En aquesta segona onada feminista es desprenen vessants radicals i liberals que condueixen a l'ampliació de l'espectre d'assumptes del qual s'ocupa el feminisme.

una opressió aïllada sinó interconnectada al racisme, etnocentrisme, capitalisme i heterosexisme, entre d'altres.

Això dona forma a epistemologies feministes amb les quals és possible fer lectures de tots els àmbits de la vida social i en cadascun d'aquests desmantellar estructures de pensament binàries i jerarquizades, trencar amb l'adscripció que es fa del sexe, el gènere i les identitats en les esferes naturals i concebre el gènere com "una forma primària de relacions significants de poder" (Scott, 1996, p. 289).

D'acord amb això, entendre el gènere com una de les tantes maneres a través de la qual opera el poder i desvelar-lo constitueix una aposta dels enfocaments feministes, en tant que la dominació i subordinació que produeixen es connecten de manera contundent als cossos i als patrons de comportament que s'assignen a aquests. D'aquesta manera, si veiem aquesta idea en clau de la intervenció del treball social significa posar la categoria de gènere al centre de l'anàlisi i l'acció per produir efectes amb els subjectes i les estructures socials en les quals aquests es troben immersos.

La filòsofa estatunidenca Judith Butler (2007) confronta els plantejaments que defensen un significat del gènere limitat a les concepcions acceptades i difoses de masculinitat i feminitat. Considera que el feminisme tradicional idealitza unes certes expressions de gènere que no fan més que produir noves formes de jerarquia i exclusió. D'aquesta manera creu que el gènere emergeix com la forma rígida de la sexualització de la desigualtat entre l'home i la dona. En paraules de Teresa De Lauretis (2000), aquest és un aparell ideològic al qual el cos sexual li serveix de manteniment material.

Butler concep el gènere a la llum de la seva teoria de la performativitat; d'aquesta manera, el gènere com a expectativa acaba produint el fenomen mateix que anticipa; és a dir, que les persones actuem promovent una construcció cultural que se'ns anticipa abans del nostre naixement. La performativitat no és llavors un acte únic, sinó una repetició, un ritual que aconsegueix el seu efecte a través de la seva naturalització en un cos com a territori. El que considerem una essència interna del gènere es construeix a través d'un conjunt d'actes, payoutats per mitjà de l'adaptació del cos a les característiques genèriques. Això demostra que el que concebem com un tret intern de nosaltres mateixos/es és una cosa que anticipem i produïm a través d'uns certs actes corporals i gestos naturalitzats. Butler (2007) emfatitza el fet que donar per descomptades aquestes veritats és opressiu.

Un altre dels punts plantejats per la mateixa autora refereix al fet que el gènere com a categoria analítica ha estat controlat i vigilat per mitjà de l'afirmació de la norma heterosexual. Aquest control implica al seu torn una operació de poder destacadament normativa i violenta en el sentit que imposa uns certs tipus d'ideals de gènere. No obstant això, aquesta suposada estabilitat del gènere és qüestionada per les sexualitats no normatives o pels qui no s'identifiquen amb l'heterosexualitat obligatòria. Així, és possible trobar tant explicacions que remetent a les condicions d'intel·ligibilitat del gènere, com explicacions normatives que intenten respondre quines expressions de gènere són acceptables i quines no.

En aquest ordre, posar en dubte la realitat del gènere constitueix una de les pretensions de Butler, en el sentit de desdibuixar la frontera que separa el real de l'irreal. Per això, posar en tensió aquest concepte genera la sensació de problema o de disputa i en el cas dels debats feministes actuals és comú percebre aquella indeterminació del gènere. La invitació de l'autora és no naturalitzar el gènere, no prendre-s'ho de debò, no concebre'l de manera rígida i estricta, en les seves paraules considera que "riure enfront de les categories serioses és indispensable per al feminisme" (Butler, 2007, p. 37).

Els plantejaments anteriors ens ofereixen altres mirades que proposen descentralitzar l'argument de la construcció social i cultural promesa per a la categoria del gènere. Aquest exercici posa sobre la taula una concepció del cos i del sexe que transcendeix la passivitat que li era assignada en la comprensió dels primers corrents feministes. El límit i la superfície dels cossos estan construïts políticament, cal desnaturalitzar-los i atorgar-los un nou significat com a categoria corporal més enllà del marc binari dels sexes. Així, Butler ens aclareix que el sexe no crea el gènere i no es pot afirmar que el gènere reflecteixi o expressi el sexe.

El poder es troba en tota formació discursiva i es constitueix de manera performativa en i a través de pràctiques econòmiques, polítiques i culturals. Ara, si el gènere és una de les tantes maneres a través de la qual opera el poder i també es constitueix de manera performativa, és a dir, situant-se en una expectativa o discurs que acaba produint el fenomen mateix que anticipa, aleshores desvelar-lo, posar-lo de manifest, dubtar de la seva suposada veritat habilita la intervenció social sobre el seu caràcter opressiu.

Els enfocaments feministes orienten llavors la construcció de dispositius que activen la intervenció social en escenaris específics, de tal manera que produeixen ruptures i/o desplaçaments en l'ordre hegemònic. En aquesta posició es treballa amb l'experiència de subjectes plurals que s'han vist oprimits per la instauració d'ordres socials desiguals en les seves quotidianitats. El reconeixement no es restringeix a les dones, al contrari, transcendeix i s'estén cap a les persones amb orientacions sexuals i identitats de gènere no hegemòniques. Sobre aquest tema, Teresa De Lauretis (2000) té afinitat amb el feminisme de les múltiples diferències i es refereix a un subjecte menys pur, no únicament dividit entre masculinitat i feminitat, sinó que es tracta d'un subjecte que ocupa posicions múltiples, distribuïdes al llarg de diversos eixos de diferència. La racialització, l'heterosexualització, la polarització de classe i la creació de pobresa operen en aquests reconeixements fent que els reptes analítics i d'intervenció social requereixin la flexibilitat teòrica.

Linda Mc Dowell (2004) assenyala que el que distingeix l'anàlisi feminista és la seva insistència a canviar les relacions de poder basades en les desigualtats de gènere. D'aquesta manera, la seva intenció no és només comprensiva o explicativa, transcendeix a fins polítics que condueixen a armar agendes, estratègies i plans d'acció, assumpte que ressona en les/

els professionals del treball social i en les nostres intencions d'investigar per a la intervenció social.

Els marcs de pensament i acció feminista donen lloc a una manera de veure, a una manera d'analitzar, visibilitzar l'invisibilitzat i, tal com l'expressa Estrada (1997), a desconstruir el que es dona per fet, a generar nous abordatges i comprensions, posant en qüestió supòsits i concepcions de la cultura en general. Si aquesta manera de veure l'assumim en la seva expressió articulada i inseparable d'altres categories socials, podem fins i tot atendre singularitats dels territoris i considerar un feminisme llatino-americà que visibilitza la lluita de les dones negres, pageses, indígenes i mestisses contra el sotmetiment des dels processos de colonització i que actualment construeixen propostes subversores de l'ordre social.

Betty Ruth Lozano (2010) planteja que per dur a terme accions transformadores de l'ordre social a la regió del Pacífic colombià les dones no necessàriament acudeixen a les categories centrals del feminisme, perquè el pes de l'empobriment històric, el desplaçament forçat, la discriminació i el racisme es conjuguen amb el pes de la desigualtat de gènere. En aquest sentit, la comprensió i acció sobre la complexa estructura de relacions requereix la pròpia història, el propi alliberament i, per tant, categories pròpies.

b) Sobre els enfocaments interseccionals i la seva mirada entrecruada del poder

A propòsit de l'abordatge que fan els enfocaments feministes respecte al concepte de gènere, en els quals es considera que aquest no opera sol o fragmentat d'altres categories de diferenciació, és que posem sobre la taula també els enfocaments interseccionals. Així, les mirades feministes i interseccionals se centren a analitzar el lloc del gènere, la raça, la classe social i altres categories de subordinació i en desvelar les opressions derivades de les hegemonies.

És en el marc del feminisme de la multiplicitat de diferències que es destaquen els feminismes negres, que a la fi de la dècada de 1970 qüestionen les visions centrades en el control històric de la sexualitat de les dones i amplien l'anàlisi de les vides no només feminitzades, sinó racialitzades, determinades per territoris i altres dimensions que també constitueixen categories de poder i subordinació.

Patricia Hill Collins (1990) i Kimberle Crenshaw (1991) van problematitzar les opressions que són estructurals i entrecruades i les van situar en una *matriu de dominació* que és vigent i opera naturalitzant concepcions homogènies, racistes i masculinistes que impregnen tots els àmbits de la vida social. Les seves aportacions al reconeixement de com se superposen categories de subordinació com la raça, l'edat i el sexe han donat lloc a la comprensió dels efectes singulars que tenen diversos fenòmens socials sobre els subjectes.

La interseccionalitat configura una eina amb possibilitats analítiques i metodològiques dirigides a construir coneixements situats. El

terme *interseccionalitat* és encunyat per Kimberle Crenshaw (1991), que va tenir com a principal preocupació entendre l'àmplia gamma d'experiències, condicions i situacions singulars que s'interconnecten en un subjecte i les desigualtats que enfronta. En aquest sentit, com a enfocament potencia l'aproximació a la realitat social en tant que condueix a identificar relacions de poder i la producció d'exclusions i invisibilització dels grups socials.

L'aterratge de la interseccionalitat a escenaris i processos d'intervenció social llança alertes enfront dels espais, les fronteres, els cossos i les cantonades que són excloses de l'ordre social dominant. És un enfocament que proposa mirades complexes als conceptes de dona o home, que es continuen concebant estàtics i indiferenciats i sobre els quals pesen "expressions materials de la construcció de la colonialitat d'Amèrica" (Gargallo, 2009, p. 16). En aquest sentit, s'acudeix a aquest enfocament per esclarir com els cossos feminitzats, racialitzats, infantilitzats, empobrits, enmig del conflicte armat, entre d'altres, experimenten l'opressió en tots els àmbits de la societat.

Igual que els enfocaments feministes, els interseccionals es disposen a un diàleg dirigit a advertir l'inadvertit, per això no constitueixen una tanca que delimiti la mirada, sinó un pont de connexions perquè abundin noves alternatives enfront de problemes potser vells i reiteratius de l'ordre social dominant.

Nuar la comprensió de les opressions classistes, sexistes i racistes que s'intercepten en diversos problemes socials és constant en l'exercici professional i polític una vegada aquest es proposa construir coneixements i accions socials deslligats dels paradigmes blancs i universalistes. En aquest sentit, la mirada entrecreuada del poder és alhora sociohistòrica, perquè requereix localitzar les arrels d'un sistema modern/colonial de gènere que per a Maria Lugones (2008) continua reproduint en contextos llatinoamericans un règim epistèmic de diferenciació dicotòmica jeràrquica del qual es desprenen les categories de classificació social de raça-gènere.

Per a Jessica Corpas (2020), la perspectiva interseccional contribueix al treball social en permetre entendre que les identitats de les poblacions són dinàmiques, múltiples i es dirimeixen entre la desigualtat i l'agència política. En aquest sentit implica diferents dimensions:

- Epistèmiques en configurar una visió de la societat que atén els punts de vista i llocs d'enunciació de qui està a càrrec de la recerca i intervenció social i dels i les altres. És a dir, importen les experiències, fins i tot la pròpia.
- Conceptuals perquè proveeix un marc amb força explicativa, no només de les identitats múltiples i simultànies del subjecte, sinó del que es fa col·lectivament amb aquestes identitats, assumpte que ressona en la intervenció social quan l'objecte és l'agència social, és a dir, la capacitat d'acció i creació en el marc de relacions de subordinació (Mahmood, 2019).
- Ètiques i polítiques perquè construeixen ponts amb accions, obren a la possibilitat que el coneixement produït sigui per a la transformació social.

- Metodològiques en la mesura que activa qüestionaments a les marques que l'ordre social posa als cossos i als territoris i proposa escenaris on càpiguen les diferències.

Cal afegir que evocar interseccionalitat o la mirada entrecreuada no és suficient per qualificar o potenciar la intervenció social. Aquesta observació la prenem de Houria Bouteldja (2012) en el seu article "Raça, classe i gènere: la interseccionalitat, entre la realitat social i els límits polítics", quan assenyala que les problemàtiques socials que preocupen en determinats contextos socials coexisteixen amb urgències socials, com per exemple la precarietat, la desocupació, la violència policial o l'educació de fills/es, les quals poden posar entre l'espasa i la paret les persones i això fa que sigui important aprofundir en els seus propis punts de vista i respectar què és el que compta per a ells/es o què és el que més pesa en les seves experiències. Amb això, les formes de conducta en la intervenció social estarien més pròximes a la realitat i no només a un discurs.

Això cobra rellevància quan la intervenció del treball social és pensada i duta a terme en escenaris carregats d'urgències socials o en escenaris on la defensa dels drets humans està lligada a la defensa del territori i la naturalesa. En aquests hi té un lloc preponderant la reproducció de la vida i de la comunitat mitjançant la redistribució dels recursos i no només el reconeixement de les identitats.

3. Els enfocaments feministes i interseccionals orienten i doten de sentit la intervenció del treball social

Les perspectives explorades en aquest escrit configuren eines analítiques i pràctiques per a la intervenció social que exercim les i els professionals del treball social i altres disciplines de les ciències socials. Les seves orientacions importen quan les alternatives que construïm són polítiques, situades, antipatriarcal i antiracistes. Més que oferir una bateria de recursos, una col·lecció d'estratègies o una llista de pràctiques per replicar en contextos socials específics, aquests enfocaments feministes i interseccionals ofereixen sentits en relació amb diferents aspectes, alguns dels quals són:

a) La lectura del context social

Reprement el punt de partida d'aquest escrit, en el qual plantegem que la intervenció social aporta sempre que respongui no sols a enfocaments sinó a un context social, considerem valuós ressaltar que els enfocaments feministes i interseccionals conviden a una àmplia comprensió de l'estructura social en la qual s'insereix el context social d'interès. Això últim llegit en clau feminista té una estreta relació amb l'envergadura que

té per als treballadors i les treballadores socials fer una anàlisi situada de l'escenari en el qual es desenvolupa la intervenció social.

Una lectura feminista i interseccional del context social aviva l'interès per la vida quotidiana de les persones, la qual cosa alhora significa interessar-se pel funcionament de l'ordre de gènere i en quina mesura aquest funcionament es manté o canvia en el temps (Matthews, 1984). Es tracta també de la comprensió del món social i les lògiques de poder amb les quals opera de tal manera que sigui possible desxifrar en quina mesura interessa mantenir el poder i l'autoritat masculina (Connell, 1987).

D'acord amb això, la lectura contextual és potenciada quan s'observa l'estat de les relacions de gènere desiguals i les polítiques sexuals i racials que predominen en els contextos de la intervenció professional. Podem considerar-ho com un moment primari en l'actuació professional que col·labora en la identificació dels imaginaris socials amb els quals es jerarquitzava, exclou i construeix "altres" negats en les seves experiències pròpies i singulars.

Adquireix sentit vincular també la mirada socioespacial; és a dir, aquella que entén l'espai com l'expressió viva de la societat, que es produeix i és produït per realitats socials (Ojeda, 2020). Aquí les experiències individuals no són idèntiques i involucra tant els qui són vulnerats/des, com els qui lideren accions col·lectives per atendre discriminacions i violències basades en gènere, raça i/o classe social.

Els entorns físics són portadors d'esdeveniments de gran càrrega simbòlica, en els llocs les persones inverteixen fragments de vida emocional (Tuan, 1974). Les localitats, per exemple, són escenaris que s'habiten des de diferents posicions i identitats i resulten rellevants en el món simbòlic dels subjectes. En aquest sentit, reflexionar sobre com homes, dones o persones no binàries habiten i signifiquen el seu territori de formes diferents és valuós i contribueix a la construcció d'una intervenció social que posi en dubte la suposada neutralitat de l'espai (Soto, 2018).

Les anàlisis socioespacials parlen d'un camp específic de recerca i acció que vincula cos, emocions i llocs. Diana Ojeda (2020) assenyala que preguntar-se per l'espai implica entendre-ho com una dimensió que no es pot escapar dels fenòmens socials. Es tracta de l'estudi del constant procés de coproducció entre l'espai i la societat: de com l'espai produeix, alhora que resulta, d'interaccions, de relacions de poder, de dinàmiques i de fenòmens socials. L'espai és llavors producte i productor social i tenir-lo present es connecta amb l'aposta d'entendre el coneixement situat i encarnat (Haraway, 1995).

b) La lectura del subjecte

El sentit que adquireix la lectura del context social es complementa amb el sentit que adquireix la lectura del subjecte de la intervenció social. En aquest ordre, la inferiorització de les persones a causa del seu gènere, pertinença ètnica racial, classe social i altres dimensions s'entrellaça amb l'agència que elles mateixes despleguen per afrontar el poder i subordi-

nació. Amb això volem indicar que la visió en relació amb el subjecte des de les perspectives ressaltades no es limita a atendre el seu sotmetiment sinó a advertir el seu accionar i els seus desitjos.

L'agudesesa en la lectura del subjecte es manifesta, d'una banda, en la identificació de les formes singulars que adquireixen les històries i experiències en les vides de les persones i, d'altra banda, en el reconeixement del o de la professional que facilita els processos i en les condicions que fan a les seves realitats. Com esmentem anteriorment, és una mirada cap a la pròpia subjectivitat i al paper que juga el poder segons el lloc que ocupem com a professionals.

Per a Ana Alcázar-Campos (2014), l'anàlisi del treball social des d'una perspectiva de gènere ha permès tenir en compte la feminització de la professió i que les dones continuïn sent-ne els agents principals. En aquest sentit és clau que continuï creixent la mirada cap a dins i es continuï aprofundint en la lectura del subjecte que intervé, especialment en contextos orientats per ordenaments patriarcals i androcèntrics on considerem que encara costa concebre la professió des d'una vocació feminista.

Ens correspon llavors a les i els professionals del treball social afirmar mirades internes i externes, saber que el que fem no està deslligat de les nostres històries i no donar per descomptat que en els contextos específics de la intervenció som els únics o les úniques que podem definir els problemes socials; és a dir, són els subjectes els qui des dels seus llocs d'enunciació estableixen el que més ressona en els seus universos de significats i proposen camins per transitar-los i dinamitzar-los.

Els enfocaments feministes i interseccionals ens exigeixen el paper de ser responsables, no sols en el sentit de respondre pel nostre treball, sinó de donar compte de com aquest respon a les necessitats i interessos de les i els actors i es dona en els termes que per a elles i ells tenen sentit (Ojeda, 2020).

D'acord amb això, s'obre la invitació a una interpretació i actuació diferent, que no és funcional a la concepció d'objectivitat i neutralitat científica i que s'aparta d'un lloc que concep el subjecte com aquell o aquella que s'estudia o intervé en un espai aliè o exotitzat. En paraules d'Alcázar-Campos (2014), la seva diversitat, singularitat i capacitat d'agència és respectada i impulsada.

c) L'articulació entre el saber i el fer

Els enfocaments feministes i interseccionals introdueixen debats que posen en constant diàleg el coneixement i l'acció. Aquests ponts construïts entre el saber i el fer deriven dels seus fins ètics i polítics i de la intenció que tenen de desprivatitzar el món de les dones (Castañeda, 2010) i també d'altres subjectes no hegemònics.

Podem considerar que tots dos enfocaments reactiven les preocupacions del treball social per la transformació social. Sobre aquest tema, Alcázar-Campos (2014) emfatitza el canvi social entorn del binarisme de gènere, de manera que pugui veure's expandit o diversificat en múltiples

possibilitats de gènere. Així mateix, per a les realitats complicades per altres categories de subordinació com la pertinença ètnica i racial, els enfocaments feministes i interseccionals actuen en funció de la transformació d'estereotips racistes.

D'acord amb això, les epistemologies destacades en aquest escrit parteixen del fet que el coneixement produït és per donar lloc a intervencions socials que aportin al canvi. En altres paraules, la inscripció de la intervenció del treball social als enfocaments feministes i interseccionals integra la recerca social en funció d'un per què i un per a què que ha de veure amb el fer.

Reprenten les aportacions de Lena Dominelli (1999) i Ana Alcázar-Campos (2014), podem considerar viable una pràctica feminista i interseccional del treball social que tingui entre els seus pilars el mètode de la conscienciació, és a dir, aquell que considera que la vivència íntima i personal té rellevància i abast en l'esfera del públic, especialment quan aquesta vivència es posa en diàleg amb xarxes de suport o espais d'activisme que col·lectivitzen i democratitzen sentiments i experiències que no sempre és possible tramitar en solitud o aïllament.

4. Conclusions

Els enfocaments feministes i interseccionals són posicions epistemològiques que interpel·len l'ordre social hegemònic. En aquest sentit orienten al voltant de la construcció de dispositius que activen la intervenció social en escenaris específics, especialment aquells on les vivències dels subjectes estan travessades per opressions classistes, sexistes i racistes.

La intervenció social que fan les i els professionals del treball social es veu enriquida pel gir que provoquen tots dos enfocaments una vegada habiliten la reflexivitat sobre la pròpia recerca i experiència professional.

Les epistemologies feministes no només condueixen a la possibilitat de fer lectures de tots els àmbits de la vida social, sinó a desmuntar en cadascun d'ells estructures de pensament dicotòmiques igual que l'adscripció del sexe, el gènere i les identitats a les esferes naturals.

El gènere entès com una de les tantes maneres a través de la qual opera el poder és desvelat i entrecruat amb altres categories com la raça i la classe social. Així els enfocaments en esment li ofereixen a la intervenció del treball social sentits amb relació a: *la lectura contextual* que es fa per observar l'estat d'assumpes específics que predominen en els escenaris socials d'interès; *la lectura del subjecte* ampliada cap a les seves condicions d'inferiorització però també de resiliència i agència social i a *l'articulació entre el saber i el fer* de tal manera que el coneixement produït sigui per a la definició de camins ètics i polítics.

Aquests últims aspectes operen de manera interconnectada i estan sempre oberts a la reflexió i retroalimentació que provingui de la construc-

ció dels posicionaments epistemològics de les i els professionals del treball social i altres disciplines de les ciències socials.

Referències bibliogràfiques

- Alcázar-Campos, A. (2014). Miradas feministas y/o de género al Trabajo Social, un análisis crítico. *Portularia*, 14(1), 27-34.
- Beiras, A., Cantera, L., i Casasanta, A. (2017). La construcción de una metodología feminista cualitativa de enfoque narrativo-crítico. *Psicoperspectivas. Individuo y Sociedad*, 16(2), 54-65.
- Bellucci, M., i Rapisardi, F. (1999). Alrededor de la Identidad. Las luchas del presente. *Nueva Sociedad*, 162, 40-53.
- Bouteldja, H. (2012). Raza, clase y género: la interseccionalidad, entre la realidad social y los límites políticos. *Desde el margen*, 4, 1-20. Parti des indigènes de la république. <http://indigenes-republique.fr/raza-clase-y-genero-la-interseccionalidad-entre-la-realidad-social-y-los-limites-politicos/>
- Butler, J. (2007). *El género en disputa: el feminismo y la subversión de la identidad*. Paidós.
- Castañeda, M. (2010). Etnografía feminista. Dins N. Blazquez i F. Flores (Comp.), *Investigación feminista: epistemología, metodología y representaciones sociales* (p. 217-238). CLACSO.
- Connell, R. (1987). *Gender and power. Society, the person, and sexual politics*. Stanford University Press.
- Corpas, J. (2020). Interseccionalidad y trabajo social: perspectiva para el análisis de la desigualdad y la intervención social. *Conocimientos y contribuciones*, 3(2), 37-55.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.
- De Lauretis, T. (2000). *Diferencias: etapas de un camino a través del feminismo*. Horas y horas.
- Dominelli, L. (1999). *Trabajo Social Feminista*. Instituto de la Mujer.
- Dubet, F. (2011). *La experiencia sociológica*. Gedisa.
- Estrada, A. (1997). Los estudios de género en Colombia: entre los límites y las posibilidades. *Revista Nómadas*, 6, 1-19.
- Gargallo, F. (2009). *Pensando en los feminismos de Nuestra América: Percepciones de que es hegemónico y colonial en los feminismos*

- continentales* [Text per a la reflexió sobre una investigació en acte. Socialitzat al Seminari Permanent de Filosofia Nuestroamericana, de la UACM]. Recuperat 10 desembre 2022, de <https://francescagargallo.wordpress.com/ensayos/feminismo/no-occidental/pensando-en-los-feminismos-de-nuestra-america-percepciones-de-que-es-hegemonico-y-colonial-en-los-feminismos-continentales/>
- Haraway, D. (1995). *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinención de la naturaleza*. Cátedra.
- Hill Collins, P. (1990). *Black feminist thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment*. Routledge.
- Jaramillo, L. (2003). ¿Qué es epistemología? Mi mirar epistemológico y el progreso de la ciencia. *Cinta Moebio*, 18, 174-178. Studylib. <https://studylib.es/doc/9104265/jaramillo-1-2003.-qu%C3%A9-es-epistemolog%C3%ADa>
- Lozano, B. (2010). El feminismo no puede ser uno porque las mujeres somos diversas. Aportes a un feminismo negro decolonial desde la experiencia de las mujeres negras del Pacífico colombiano. *La manzana de la discordia*, 5(29), 7-24.
- Lugones, M. (2008). Colonialidad y género. *Tábula raza*, 9, 73-101.
- Mahmood, S. (2019). Teoría feminista y el agente social dócil: algunas reflexiones sobre el renacimiento islámico en Egipto. *Papeles del CEIC*, 5(2), 1-31.
- Matthews, J. (1984). *Good and mad women*. George Allen & Unwin.
- Mc Dowell, L. (2004). Reflexiones sobre los dilemas de la investigación feminista. Dins A. C. Benavides i A. M. Estrada, *Pensar (en) género: Teoría y práctica, nuevas cartografías del cuerpo* (p. 284-315). Editorial Pontificia Universidad Javeriana.
- Ojeda, D. (2020). Contra cartografías: métodos en la investigación socioespacial crítica. Dins C. López, *Investigar a la interperie. Reflexiones sobre métodos en las ciencias sociales desde el oficio* (p. 167-184). Pontificia Universidad Javeriana.
- Scott, J. (1996). El género: Una categoría útil para el análisis histórico. Dins M. Lamas, *El género: la construcción cultural de la diferencia sexual* (p. 265-302). PUEG.
- Soto, D. (2018). Hacia la construcción de unas geografías de género de la ciudad. Formas plurales de habitar y significar los espacios urbanos en Latinoamérica. *Perspectiva geográfica*, 23(2), 13-31.
- Tuan, Y. (1974). *Topofilia. Un estudio de las percepciones, actitudes y valores sobre el entorno*. Melusina.